

**We onderscheiden vijf
dimensies van
werkwijzen van
examencommissies**

De positie van de examencommissie: toetspolitie of critical friend?

■ Hans Frederik

H. Frederik is voorzitter van de examencommissie Toegepaste Psychologie van de Hogeschool van Amsterdam.

■ Barbara van Balen

B. van Balen is extern lid van die examencommissie, alsmede van de examencommissie Integrale Veiligheidskunde van de Hogeschool Utrecht. E-mail: barbara@barbaravanbalen.nl

Zij hebben beiden daarnaast veel ervaring (als projectleider, voorzitter en als secretaris) met opleidingsbeoordelingen in het Hoger Onderwijs in het kader van opleidingsaccreditatie.

Tijdens de zeven jaar waarin wij hebben deelgenomen aan examencommissies op diverse hogescholen en universiteiten zijn we verschillende posities en werkwijzen van examencommissies tegengekomen. Daardoor werden wij nieuwsgierig. Hebben die verschillen te maken met de keuzes van de onderwijsinstelling, of zijn ze door andere omstandigheden ontstaan? En kun je door die werkwijzen in te delen misschien achterhalen wat de meest effectieve werkwijze is? Op zoek naar antwoorden hebben we onze eigen ervaringen beschreven, zowel in examen- en toetscommissies als visitatiecommissies. Op basis daarvan zijn dimensies van de werkwijzen van examencommissies geformuleerd. Deze dimensies zijn getoetst bij collega-examencommissies. Hiervoor is een vragenlijst opgesteld en rondgestuurd naar een beperkt aantal landelijke collega's. Over deze zoektocht en de resultaten van de vragenlijst wordt hier verslag gedaan.

Ontwikkeling van de positie van examencommissies

Vanaf 2010, toen de berichten in de media verschenen over fraude bij diploma's en examens, is er door de inspectie, het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, maar vooral ook door hogescholen en universiteiten zelf, sterk ingezet op verhoging van de kwaliteit van de examens. Er kwam nieuwe wetgeving voor examencommissies, de Wet Versterking Besturing¹. Volgens deze wet is de examen-

commissie het orgaan dat op objectieve en deskundige wijze vaststelt of een student voldoet aan de voorwaarden die de onderwijs- en examenregeling stelt ten aanzien van kennis, inzicht en vaardigheden die nodig zijn voor het verkrijgen van een wettelijke graad. Er werd benadrukt dat de examencommissie autonoom moet kunnen functioneren en erop moet letten dat toetsing en beoordeling bij de opleidingen in orde zijn. Verder is ook ingezet op een scheiding tussen begeleiding en beoor-

¹Wet Versterking Besturing van 4 februari 2010, <https://www.st-ab.nl/g1/1-10119.htm>.

deling. Autonomie van een examencommissie is nodig om te garanderen dat de besluiten van de examencommissie niet beïnvloed worden door financiële overwegingen, noch door een te nauwe betrokkenheid bij de opzet van het onderwijs en de begeleiding van de student. De examencommissie moet er voor garant staan dat elke student die afstudeert aan de opleiding, ook inderdaad de einddoelen bereikt heeft.

In 2015 bracht de inspectie een rapport uit over het functioneren van examencommissies: 'Verdere versterking examencommissies in het hoger onderwijs' (Inspectie van het Onderwijs, 2015). De inspectie constateert daarin dat de examencommissies zich sinds 2008 hebben versterkt. Ze richten zich meer dan voorheen op het borgen van kwaliteit van de tentaminering en examinering. Ook zijn de examencommissies onafhankelijker geworden: managers maken minder vaak deel uit van examencommissies dan voorheen. En de deskundigheid van examencommissies is eveneens toegenomen. De inspectie onderscheidt drie hoofdtaken van de examencommissie, namelijk: borgen kwaliteit tentamens, borgen kwaliteit examens en beslissingen over individuele studenten.

De constatering dat de examencommissies zich versterkt hebben, is in overeenstemming met de ervaringen die wij in de loop der jaren hebben opgedaan. Toen we voor de omslag in 2010 met visitatiecommissies opleidingen bezochten en gesprekken voerden met vertegenwoordigers van die opleidingen bleek deelname aan de examencommissie geen populaire taak. Er is ons in die tijd nooit veel enthousiasme voor de examencommissies gewaargeworden.

In het begin van het proces naar versterking moesten de meeste commissies zelf, maar ook de opleidingsmanagers en faculteitsbesturen, wennen aan de autonome positie die examencommissies in konden en moesten

nemen. In onze rol als (extern) lid van een examencommissie in het hbo viel aanvankelijk het totale gebrek aan status en facilitering van de examencommissie op. Zo schreven de commissieleden zelf de notulen van de vergaderingen en alle brieven over besluiten. Op een verzoek aan de toetsorganisatie om inzage in een toetsafnameprotocol of de resultaten van een toets kon de mededeling terugkomen dat ze dat niet hoefden te leveren aan een examencommissie. De rapporten van de inspectie, maar vooral ook van (de voorzitters van) de examencommissies zelf, die er lol in begonnen te krijgen, hebben er zorg voor gedragen dat de commissie inmiddels in de meeste opleidingen in het hoger onderwijs een gerespecteerde positie inneemt. Uiteraard blijven er ook grote verschillen in de positie en de werkwijze van de commissies.

Wij zijn gekomen tot de volgende dimensies van werkwijzen van examencommissies:

- **Taakgericht.** De examencommissie heeft de zaken op orde. Ze voert de wettelijke taken uit, zowel de studentzaken als de borgingszaken. Ze laat zien dat ze de kwaliteit van de toetsing borgt en staat garant voor de kwaliteit van de afgestudeerden. Er is een duidelijk onderscheid tussen borgen en zorgen. De examencommissie borgt, het management zorgt.
- **Procesgericht.** Toetsbeleid en procedures die gevolgd moeten worden bij het opstellen, afnemen en uitvoeren van toetsen zijn beschreven. Er wordt gecheckt of deze procedures worden gevolgd. De examencommissie heeft een toetscommissie ingesteld, de toetscommissie bespreekt met de examinatoren of de (statistische) analyses van de toetsen aanleiding zijn om verbetermaatregelen te treffen.
- **Systeemgericht.** De opleiding beschikt over een structuur gericht op kwaliteit waarin verschillende functionarissen en gremia een rol vervullen. De examencommissie voert haar taken uit binnen dat geheel en stemt af met management,

docenten en opleidingscommissie.

- **Reflectiegericht.** Toetscoördinatoren of toetsteams zijn verantwoordelijk voor de kwaliteit van de toetsing. De examencommissie bespreekt steekproefsgewijs met de toetscoördinatoren of toetsteams hoe gewerkt is aan kwaliteit van de toetsing. Die besprekingen leiden tot gezamenlijke conclusies.
- **Georganiseerde Tegenspraak.** Er is veel toetsdeskundigheid aanwezig in de opleiding. Opleidingen zijn permanent in ontwikkeling en aan het vernieuwen, op zoek naar uitdagende en motiverende leervormen. De examencommissie volgt de ontwikkelingen en is in gesprek met de ontwikkelaars over de keuzes die er gemaakt zijn en de consequenties daarvan voor de kwaliteit van toetsing.

Herkenning

Kan men zich vinden in onze dimensies? We hebben onze ideeën, onder meer tijdens workshops en in een-op-een-gesprekken, getoetst bij collega's. Om meer input te verkrijgen, hebben we een enquête uitgezet onder veertig voorzitters van examencommissies bij elf hogescholen in Nederland. Aan het verzoek de enquête in te vullen zijn 21 voorzitters tegemoetgekomen. We stelden in de enquête drie vragen, namelijk naar het belang dat de examencommissies hechten aan de taken van de examencommissie, naar de tijdsbesteding van de commissie en tot slot naar de herkenbaarheid van onze indeling in dimensies.

De vraag naar het belang dat de commissie hecht aan haar taken is door ons uitgesplitst in de taak kwaliteitsborging/evaluatie van het onderwijs, de taak afhandelen individuele studentenverzoeken en de taak afstemming en overleg met het management. Uitgesproken (90%) waren de respondenten erover dat kwaliteitsborging de belangrijkste taak is van de examencommissie. De overige 10% vindt afhandelen van studentenverzoeken de belangrijkste taak. Terwijl afstemming en overleg

met curriculumcommissie, faculteitsdecaan, management en andere commissies door geen van de respondenten is aangegeven als de belangrijkste taak. Een van de respondenten merkte op dat het onmogelijk was een keuze te maken uit de beschreven taken. Ze zijn allemaal even belangrijk.

Voor de tweede vraag naar tijdsbesteding hebben we de werkzaamheden van de examencommissie beschreven in tien activiteiten:

1. Verzoeken van studenten
2. Oplossen van problemen bij toetsen
3. Aanwijzen examinatoren
4. Behandeling van fraudezaken
5. Opstellen jaarverslagen
6. Bindend studieadvies
7. Borging kwaliteit toetsen
8. Borging kwaliteit afstudeerwerken
9. Onderzoek naar kwaliteitsaspecten
10. Overleg met opleidingsmanager, decaan, andere commissies

Uit de beantwoording van die vraag kwam naar voren dat de meeste tijd van de examencommissies besteed wordt aan de borging van de toetsing, borging van afstuderen en aan studentenverzoeken. De taak onderzoek naar kwaliteitsaspecten eindigt als goede vierde. Er is een grote spreiding in de tijd die besteed wordt aan (negatief) bindend studieadvies. Zo zijn er commissies die hier nauwelijks tijd aanbesteden (11 van de 20) en er zijn commissies die hier gemiddeld tot meer dan gemiddeld tijd aan besteden (9 van de 20). Het aanwijzen van examinatoren kost slechts een enkele examencommissie veel tijd.

Indeling in dimensies

Tot slot is gevraagd bij welke beschrijving of dimensie van de examencommissie men zich het meest thuis voelt. Dat kon in percentages aangegeven worden van minst naar meest voor elk van de vijf dimensies. Zie tabel 1 voor een overzicht.

We zochten met onze enquête een antwoord op de vraag of onze indeling in dimensies

Tabel 1. Overzicht van de mate waarin de examencommissies zich herkennen in de vijf dimensies.

	<15%	15-30%	30-45%	45-60%	60-75%	75-90%	90-100%
	niet	enigszins	matig	gemiddeld	goed	Zeer goed	helemaal
Taakgericht		2	7		3	1	4
Procesgericht	3	1	2	5	3	2	1
Systeemgericht	1	3	2	2	3	1	3
Reflectiegericht		3	3	5	1	3	
Tegenspraak	4	2		5	4	4	

van werkzaamheden herkend werd. Gezien de antwoorden op deze vraag zoals weergegeven in de tabel is het antwoord, met enige terughoudendheid, bevestigend. 19 van de 21 respondenten hebben aangegeven welke van onze dimensies het meest bij de werkwijze van hun examencommissie past.

Verder kunnen we zien dat acht respondenten zich vrij goed kunnen vinden in de omschrijving Taakgericht. Daarmee geven zij aan dat hun examencommissies zich vooral richten op de uitvoering van de wettelijke taken. Er is een vrij grote spreiding te zien in de mate waarin de respondenten zich kunnen vinden in de dimensies Proces- en Systeemgericht. Zowel voor Procesgericht als voor Systeemgericht geldt dat zes respondenten zich niet tot matig in deze dimensies herkennen en zes/zeven respondenten zich vrij goed herkennen in deze dimensies. De antwoorden op de dimensie Reflectiegericht zijn meer geconcentreerd rond het midden: enigszins tot vrij sterk. Geen van de respondenten kan zich overigens helemaal identificeren met Reflectiegericht en zes respondenten hebben geen percentage aangegeven bij deze dimensie. De antwoorden op de dimensie Tegenspraak kennen een grote spreiding. Zes van de respondenten kunnen zich daar niet of enigszins in vinden, dertien

herkennen zich hier gemiddeld tot zeer goed in.

Discussie en conclusie

De enquête die we hebben uitgezet was beperkt van omvang en is anoniem ingevuld. Dit betekent dat we niet kunnen analyseren of de werkwijzen van examencommissies en de voorkeuren die leden van examencommissies hebben, samenhangen met de hogeschool waar de commissie toe behoort. Daarnaast waren de mogelijkheden voor de respondenten om hun mening te geven of nuances aan te geven, beperkt.

Enkele respondenten vonden het ook lastig dat het niet mogelijk was om bij de verschillende dimensies dezelfde percentages aan te geven. Wel konden we concluderen dat de door ons geformuleerde dimensies door de meeste respondenten herkend werden. Zoals door enkele respondenten aangegeven is, overlappen sommige dimensies of lopen in elkaar over. De dimensies Procesgericht en Systeemgericht bijvoorbeeld liggen in elkaars verlengde. Voor de meesten was echter duidelijk dat ze niet op één dimensie functioneren maar dat de ene dimensie meer past dan de andere. Er zijn door de invullers van de enquête meer gebreken genoemd aan onze vragen. De taken

die we hebben onderscheiden voor de vraag naar tijdbesteding zijn ongelijkwaardig van karakter. Zo is aanwijzen van examinatoren doorgaans een eenmalige actie aan het begin van het studiejaar. En die tijdsbesteding doet geen recht aan het belang van die taak voor de kwaliteitsborging. De kwaliteit van de examinatoren is immers in hoge mate bepalend voor de kwaliteit van de opleiding.

Een interessante vraag zou zijn geweest na te gaan waaraan de examencommissie haar tijd zou willen besteden. Zoals een van de respondenten opmerkt, kan er een verband zijn tussen actuele tijdsbesteding met de kwaliteit van de opleiding. Als een opleiding het onderwijs en de toetsing goed geregeld heeft, zal een examencommissie bijvoorbeeld minder tijd hoeven te besteden aan het afhandelen van klachten en bezwaren en individuele verzoeken van studenten. Een opleiding die beschikt over een heldere visie op kwaliteit en toetsing, die is uitgewerkt in een handzaam toetsbeleid, waarin is omschreven welke instrumenten docenten kunnen gebruiken om de kwaliteit van de toetsen te verhogen, bezorgt de examencommissie vast ook minder werk. Wellicht is het wel zo dat hoe beter de opleiding 'zorgt', hoe beter de examencommissie haar tijd kan besteden aan haar 'borgende' rol. Examencommissies moeten vaak veel tijd besteden aan het behandelen van verzoeken van studenten die veroorzaakt worden doordat de opleiding sommige zaken, zoals het toetsrooster, niet goed genoeg heeft geregeld. De vraag is ook hoe de wens van een examencommissie om op een bepaalde dimensie te acteren samenhangt met de mogelijkheid om dat te doen. Met andere woorden: je kunt wel van alles willen als examencommissie, als de opleiding daar niet aan kán voldoen of mogelijk zelfs andere ideeën heeft, wat betekent dat dan voor het functioneren van de examencommissie?

Een van de respondenten vraagt zich af of de dimensie Georganiseerde Tegenspraak

Examencommissies besteden relatief veel tijd aan overleg, terwijl dat niet een van de belangrijkste taken is

met een helder begrip van taken/ rollen van betrokken actoren én een duidelijke scheiding van 'zorgen' en 'borgen' een soort ideaalbeeld is. De opbouw van onze indeling in dimensies lijkt inderdaad die kant op te wijzen: te beginnen met de onderste trede waarin de wettelijke taken van de examencommissie zorgvuldig worden uitgevoerd en eindigend op een hoogste trede die Georganiseerde Tegenspraak heet. Het is echter de vraag of dat niet een te simpel beeld geeft. Elke dimensie heeft in onze visie voordelen en valkuilen. Een examencommissie die voornamelijk acteert op de dimensie Georganiseerde Tegenspraak fungeert vooral als een sparringpartner voor de docenten, vergelijkbaar met een tegenlezer of tweede paar ogen. Is dat wel voldoende en is het een voldoende onafhankelijke positie? Door veel in gesprek te zijn met docenten zou je je als commissie ook belemmerd kunnen

voelen om 'ho' te roepen en een toets af te keuren of een diploma niet te tekenen. Een examencommissie moet ook aandacht hebben voor het uitvoeren van de wettelijke taken. Daarbij wordt zij enorm geholpen door een opleiding die het toetsbeleid heeft uitgewerkt en de processen en systemen in orde heeft.

Onze exercitie die bestond uit het zoeken naar definitie van verschillende dimensies van werkwijzen van examencommissies en eindigde met de resultaten van een enquête over dimensies, heeft ons doen inzien dat er niet een ideaalbeeld is, maar dat het doel van een examencommissie zou moeten zijn op alle vijf dimensies te acteren, afhankelijk van de omstandigheden en de vragen waarmee de commissie geconfronteerd wordt.

Dat neemt niet weg dat we ook kunnen constateren dat met de kwaliteit van de ondersteuning én de kwaliteit van het zorgen ook de mogelijkheid toeneemt om het borgen op een hoger plan te tillen door reflectie en georganiseerde tegenspraak. ■

Literatuur

- Inspectie van het Onderwijs. (21 april 2015). Inspectierapport verdere versterking examencommissies in het hoger onderwijs. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Wet Versterking Besturing van 4 februari 2010, <https://www.st-ab.nl/g1/1-10119.htm>.

Gesignaleerd

UvA-studenten boos om "stressvolle" nieuwe tentamenregel: "Moet alles nu in één keer beantwoorden"

26 maart 2021, 12.54 uur · Door NH Nieuws & AT5

AMSTERDAM - Een nieuwe maatregel van de Universiteit van Amsterdam (UvA) om fraude te voorkomen tijdens het maken van tentamens is volgens studenten een groot nadeel. Nadat een vraag is beantwoord, zou het niet meer mogelijk zijn om het nog aan te passen. Studenten zeggen hierdoor meer tijdsdruk te ervaren.

"Toen ik voor het eerst over de maatregel las, dacht ik gelijk van: wat een gekke regel", zegt eerstejaars Business Administration student Wahad. "Ze proberen de huidige manier van toetsen zoveel mogelijk te laten lijken als hoe het was vóór corona. Dit maakt alles weer ingewikkelder". Wahad moet nu zijn manier van tentamens maken aanpassen: "Ik maak altijd eerst de vragen waar ik meteen het antwoord van weet en de moeilijke vragen markeer ik. Normaal kom ik niet in tijdnood door mijn manier van werken, maar nu kan je geen extra tijd nemen voor de dingen die moeilijker zijn."

Waarde van diploma

"Bij het afnemen van online tentamens zien wij helaas ook dat fraude soms voorkomt en daar horen wij tegen op te treden om de waarde van het diploma te beschermen", laat een woordvoerder van de universiteit weten. "Er wordt nu gewerkt aan een alternatief waar binnen een blok van een aantal vragen heen en weer kan worden geschakeld".